

SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME¹

Volkan ERTİT

Doktora Adayı, Radboud Üniversitesi, Hollanda, Araştırma Görevlisi, Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
volkanertit@gmail.com

ÖZET: Bu makalenin amacı sekülerleşme ve kentleşme arasındaki doğru orantılı ilişkinin teorik çerçevesini sunmaktır. Belli bir zaman diliminde dinin ve dinimsi yapıların toplumsal gücünün azalması olarak ifade edilen sekülerleşme, kentleşme süreci ile artış göstermektedir. Kentleşme sürecinin üç karakteristik özelliği dinin toplumsal gücünün azalmasına neden olmaktadır: Mobil halde olma, farklı alternatiflere sahip olma ve özel alana sahip olma. Kentleşme süreci ile kişilerin mobil halde yaşamaya başlamaları, kırsala kıyasla hemen her konuda daha fazla alternatiflere sahip olmaları ve kırsaldaki yaşamlarının aksine kentlerde kendilerine ait özel alanlar yaratmaları dinin sahip olduğu etki gücünü sınırlamaktadır. Kentleşme ile ortaya çıkan yapısal ve sosyal farklılıklar, din ya da bir başka ahlaki kodun kentin tüm bileşenlerini temsil etmesinin önüne geçerek, herkes için geçerli bir ahlaki kodun varlığını zora sokmuştur. O nedenle gelişmiş ülkelerin ve kent hayatının baskın olduğu gelişmekte olan ülkelerin kendi geçmişlerine nazaran daha seküler olmaları tesadüf değildir.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme - Kentleşme - Din - Mobilizasyon - Gelenek

URBANIZATION, AN IMPORTANT ACCELERATOR OF SECULARIZATION PROCESS

ABSTRACT: In this article, the relationship between the term secularization and the term urbanization will be analysed. The basic argument for such a link between urbanization and secularization is that the former accelerates the latter by creating problems for religion. That is, as urbanization increases, religion-based behavior among people will decline, while secular and rational solutions begin to replace religious regulations, values, and teachings that normally handled problems that have befallen humans in their daily lives. With urbanization, estrangement towards anything beyond the physical increases, while the impact of religious identity on daily life decreases. In this article, the theoretical framework will be elaborated under the following three subdivisions: *Mobility, Access to Different Alternatives* and *Privatization of Personal Life*.

Keywords: Secularization - Urbanization - Religion - Mobilization – Tradition

1. Giriş

Sekülerleşme, belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi² mekanizmaların ve batıl inançların (doğüstüçülük ya da halk inançları) toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli³ olarak azalması demektir (Ertit, 2013). Sekülerleşme ile birlikte insanların dini temel alarak sergiledikleri davranışların sıklığında azalma görülür. Bireyin günlük problemlerinin çözümü konusunda dini kuralların, değerlerin ve otoritelerin yerini daha dünyevi dinamikler almaya başlar (Carroll, 1984, s. 364). Sekülerleşme ile fiziğin ötesindeki şeylere karşı kayıtsızlık artarken dini kimliklerin günlük yaşamdaki etkisi azalır (Haynes, 1997, s. 712). Bilgi mistik öğelerden uzaklaşırken dinin kendisini üretme şansı bulduğu örf-adetler yerine dinden bağımsız evrensel hukuk yasaları yaygınlaşır (Lechner, 1991, s.1104).

Kentleşmenin tanımlanması konusunda kent sosyologları arasında bir dil birliği olmasa da nüfus sayısının fazlalaşması ve nüfus yoğunluğundaki artış (Tisdale, 1942, s. 311), bunlara uygun coğrafi şartlar, yapısal ve sosyal farklılaşmanın hakim olduğu siyasi ve sosyal bir düzen, ekonomik hayatın tarımsal üretim odaklı olmaması, artan eğitim düzeyi, bebek ölüm oranlarındaki azalma, ortalama yaşam süresindeki artış, ticaret yoğunluğunun artışı (Davis & Casis, 1946, s. 186) ve teknolojideki gelişmelerin hızlıca uygulama alanı bulması (Wirth, 1938, ss. 4-5) gibi dinamikler kentleşme için genel bir çerçeve oluşturmaktadır.

Kentleşme ve sekülerleşme ile ilgili bu makalenin temel argümanı, kentleşmenin din için sorunlu alanlar yaratarak sekülerleşme sürecini hızlandırdığıdır. Kentleşme sürecinin üç karakteristik özelliği dinin toplumsal gücünün azalmasına neden olmaktadır: *Mobil halde olma, farklı alternatiflere sahip olma ve özel alana sahip olma*. Kentleşme süreci ile kişilerin *mobil halde yaşamaya* başlamaları, kırsala kıyasla hemen her konuda daha fazla *alternatiflere sahip olmaları* ve kırsaldaki yaşamlarının aksine kentlerde kendilerine ait *özel alanlar yaratmaları* dinin sahip olduğu etki gücünü sınırlamaktadır. Bu makale sırası ile kentleşmenin bu üç karakteristik özelliğinin sekülerleşme sürecindeki etkilerinin teorik çerçevesini sunacaktır.

2. Mobilizasyon ve Sekülerleşme

Mobilizasyon, insanların daha iyi koşullarda yaşamak için devamlı hareket halinde olma durumlarıdır. Söz konusu kentleşme olduğunda mobilizasyonun iki şekli vardır. Birincisi kırsaldan kentte yaşanan göçtür. Artan teknolojik olanaklar nedeni ile eski üretim tarzı yerini makineleşmeye ve fabrikalaşmaya bırakırken, yeni tarım makineleri nedeni ile tarlada ihtiyaç duyulan iş gücü sayısında ciddi azalmalar meydana gelir. Bir biçer-döver tek başına çok büyük bir alandaki ekinleri biçip, tanelerini ayırıp sapları da balya durumuna getirebiliyorken, aynı şekilde pamuk toplama makinesi de eskiden çok fazla sayıda insanın tarlalarda çadırlar

¹ Makalenin yayın aşamasına gelme sürecinde değerli katkıları ve geri bildirimleri için Rotterdam Erasmus Üniversitesi'nden Merih Cibiş'e çok teşekkür ederim.

² Dinimsi yapılar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mao Zedong'un, Kuzey Kore'de Kim-Cong-il'in kutsallaştırılması gibi seküler alanın da ulaştırılması, yüceleştirilmesi ve doğüstü mezihmetler kazandırılması ile ortaya çıkan yapılarıdır.

³ "Görece" kelimesi mutlak bir ifadenin önüne geçmek için kullanılmıştır. Zira sekülerleşme kavramında vurgulanan şey belli bir dinin toplumsal etkisinin "geçmiş"e kıyasla azalmış olmasıdır. Örneğin Suudi toplumu oldukça dindar olsa da, eğer geçmişe nazaran din toplumun hayatına daha az etki ediyorsa oldukça dindar oldukları bir dönemde dahi eski ile kıyaslandığında "daha seküler" ifadesi kullanılabilir.

kurarak günlerce topladıkları pamukları saatler içinde tek başına toplayabilmektedir. Böylece çok sayıda tarım işçisinin günlerce uğraşarak yaptığı şeyi, teknolojik araçlar tek başlarına, hızlı ve seri şekilde yerine getirmektedirler.

Makineleşme ve kentteki iş olanaklarının çok daha fazla olması nedeni ile kırsaldaki nüfus yıllar içinde kente göç etmek zorunda kalır. Bunun yanında kırsalda yaşayanların gidecekleri en yakın hastanenin kilometrelerce uzakta olması, kentlilere kıyasla doğal felaketlere karşı daha savunmasız olmaları, teknolojinin olanaklarından çok kısıtlı şekilde faydalanabilmeleri, devamlı şekilde günlük eylemlerinde yarı dini yarı ahlâki "ayıp" kelimesi ile karşılaşmaları, sosyalleşebilme olanaklarının kısıtlılığı, eğitim seçeneklerinin azlığı ya da yokluğu ve kendilerini gerçekleştirebilme fırsatlarının yetersizliği onları kente yönlendirmektedir.

Mobilizasyonun ikinci şekli ise kentli insanın hem kentin içinde hem de kentler arası devamlı şekilde hareket halinde olma durumudur. İnsanların kent hayatında kırsala nazaran daha fazla mobil olmalarının çeşitli sebepleri vardır. Sosyo-ekonomik koşullarına daha uygun yaşayacak semtler bulmak, çalıştıkları yere ya da eğitim aldıkları kurumlara daha yakın olmak, çocuklarını göndermek istedikleri okula daha az mesafede olmak, maddi durumlarıdaki artış ve azalışa bağlı olarak yaşam mekânlarını değiştirmek gibi sebepler onları daha mobil bir yaşamın parçası yapmaktadır. Bununla beraber özellikle büyük kentlerde milyonlarca insan her gün işe gitmek için günü birlik olarak kilometrelerce mesafeleri kat etmektedirler. İstanbul gibi kentlerde günü birlik yer değiştirmeler kimi zaman iki saatlik yolculuk demek iken, ulaşımın daha rahat olduğu kentlerde dahi insanlar işe gidip gelmek için oldukça uzun mesafeler kat edebiliyorlar. Kentli kişi için bu mobil halde olma durumu oldukça sıradan bir olgu iken, endüstrileşmeye uzak kalmış, ulaşım araçlarına kentte olduğu kadar kolay ulaşamayan, doğduğu kasabada ya da köyde hayatını tamamlayan, iş yeri kendi evinin altında ya da evine yürüme mesafesinde olan kişiler için çok tanıdık değildir.

Aynı zamanda sosyalleşmek, eğlenmek, alışveriş yapmak gibi sebeplerle de insanlar kentlerde daha mobil hale gelmiş durumdadırlar. Kırsalda insanlar yaşamları boyunca -eğer kendileri yetiştirmiyorsa- evlerine en yakın pazardan sebze-meyvelerini alırlar; mahalle ya da kasaba penyesine kıyafetlerini diktirirler; bölge merkezinden pantolon ve ayakkabı temin ederler. Kentler ise kendi anne babalarından farklı yaşam tarzına sahip yeni kuşaklar nedeni ile açık hava alışveriş merkezi (AVM) haline gelmiş durumdadırlar. Gün içerisinde ülkenin farklı kentlerinde yüz binlerce insan bazen alışveriş yapmak bazen de dolaşmak için kent her köşesine yayılmış AVMLere gitmektedir.

Bununla beraber iş dünyasındaki değişimler de mobil halde olmaya katkı sunmaktadır. İş alımlarında aranan kriterler arasında "seyahat edebilecek durumda olmak" ya da "ehliyet sahibi olmak" eskiden günümüzdeki kadar sık değildi. Teknoloji hali hazırda iş sahibi olan insanların dahi tekrar tekrar eğitilmelerini gerekli kılmaktadır. Türk Hava Yolları'nda yıllarca uçak teknisyeni olan bir kişi, yeni teknoloji nedeni ile eğitim almak için mobil hale gelmek zorunda kalıyor. Hangardan yeni çıkmış Brezilya yapımı Embraer 170 ve Embraer 190 uçaklarının elektronik aksamını öğrenmek için önce İngiltere'nin Exeter kentine, ardından elektronik aksam haricindeki kısımlar için dünyanın bir başka kentine gitmek zorunda kalıyor. Eskiden akademik konferanslar için tahsis edilen otellerin konferans ve seminer salonları artık iş firmalarının eğitimleri ile doluyor. Yeni teknolojiler, pazarın çeşitlenmesi, zorlu rekabet gibi nedenler hali hazırda meslek sahibi olanların da daha mobil olmalarını ve kendilerini geliştirmelerini gerektiriyor. İş hayatında yükselme ya da promosyon beraberinde mobilizasyonu getiriyor. Ya da mobilizasyon iş hayatında daha iyi pozisyonlarda iş bulmaya ve yükselmeye neden oluyor. Zira farklı bir firmaya geçişin sonuçlarından biri de yaşanılan ilçeyi, şehri ya da ülkeyi değiştirmek ile sonuçlanabiliyor. Bir bankanın Ankara'da herhangi bir şubesinde şef görevinde olanlar, müdür olarak terfi olabilmek için daha ufak kentlere göç edebiliyorlar. İstanbul'da bir sigorta şirketinde II. derece müfettiş olan biri, Adana'ya bölge sorumlusu olarak atanabiliyor. Sadece Hollanda ya da Belçika gibi yüzölçümü ufak ülkelerde değil, Türkiye'de de artık çalışmak için günlük olarak kent değiştirenlerin sayısında artış var. Mersin-Adana, İzmit-İstanbul, Bursa-İstanbul, Ankara-Kırıkkale, İzmir-Manisa, Trabzon-Rize gibi kentler arası her gün insanlar günü birlik yer değiştirmektedirler.

Sadece iş dünyası değil, eğitim alanında da ortaya çıkan değişimler insanların daha mobil hale gelmelerine neden olmaktadır. Türkiye'de an itibarı ile yüz binlerce öğrenci kendi şehirlerinden farklı bir şehirde eğitim hayatlarını sürdürmektedir. Buna ek olarak Erasmus, Mevlana, Sokrates, Farabi⁴ eğitim programları ile kısa dönem başka kentlere ya da ülkelere gidilmesi; lisans, yüksek lisans ve doktora yapmak için yurt içinde ve yurt dışında milyonlarca öğrencinin devamlı yer değiştirmesi mobilizasyonun artmasına sebep olmaktadır. İfade edilmeli ki, kentler bir nevi mobil halde olma zorunluluğu getirmektedir. Havalimanları, istasyonlar, üniversiteler, ekonomi merkezleri, eğitim kurumları, sağlık merkezleri, spor merkezleri, metrolar, yollar ve kentteki diğer tüm imkânlar mobilizasyon ile anlam kazanıyorlar.

Peki nedir kırsaldan kente, kentin içinde ve kentler arası gerçekleşen mobilizasyonun sekülerleşmeye etkisi?

Mobilizasyonun sebep olduğu toplumsal değişimlerden üç tanesi sekülerleşme sürecinin de hızlandırıcısı konumundadırlar: Farklı yaşam şekillerine karşı hoşgörü geliştirmek, güç odaklarının ya da bilgi kaynaklarının çoklaşarak ağırlıklarını kaybetmesi ve kutsal mekanlara olan uzaklığın artması. Şimdi mobilizasyonun bu üç sonucunun sekülerleşmeyi nasıl hızlandırdığını inceleyelim.

2.1. Mobilizasyon ve Hoşgörü

Yaşamı boyunca, sadece bulunduğu yerleşim yerindeki insanlar ile iletişim halinde olmuş kırsaldaki biri ile kentli birinin farklı fikirlere ve yaşam tarzlarına karşı hoşgörü derecelerinin aynı olmaması beklenmektedir (Harry, 1974). Devamlı farklı kültürler ile karşılaşmak kentli insanın farklılıklara karşı daha az tutucu olmasına sebep olmaktadır. Kırsalda tek bir tarzın hakimiyeti söz konusu iken, kentte yaşayanlar tek doğrunun kendi doğruları olmadığını, komşularının, iş ya da okul arkadaşlarının kendilerinden farklı doğrulara sahip olabileceklerinin farkındadırlar. Kırsalda herkes aynı inanç sistemine ve ritüellerine sahipken, kent farklı inanç topluluklarından insanların bir araya getirir. Bu karşılaşma bireylerin kendi inançlarını sorgulamaya ya da inançlarından şüphe etmeye başlamaları anlamına gelmeye de kırsalda evrensel bilgi niteliğindeki din, kentte onlarca inanç

⁴ Erasmus, Mevlana, Sokrates ve Farabi eğitim programlarıdır. Erasmus ve Mevlana programları ile Türkiyeli öğrenci ve akademik personel kısa süreli olarak yurt dışına çıkarlar. Sokrates programı ile sadece üniversite öğrencileri ya da öğretim üyeleri değil aynı zamanda öğretmenler ve eğitimle ilgili yöneticiler de Avrupa çapında eğitim ile hareketliliğin parçası olurlar. Farabi programı ise Türkiye içindeki üniversiteler arası öğrenci ve akademik personel değişimidir.

sisteminden birine dönüşmektedir. Farklı dini ritüellere sahip olan kişiler ile karşılaşmak insanların kendi inanç sistemlerini ya da geleneklerini sorgulamalarına neden olmayacak olsa da önceden sorgulamadan kabul edilen dogmaların artık tek doğru olmadığını fark ettirecektir.

Bu değişim renk metaforu ile açıklanabilir: Örneğin, herkesin siyah rengi sevdiği, etrafta siyahtan başka rengin olmadığı, başka diyarlardaki insanların kötü, bilgisiz, ahlâksız oldukları için siyah haricindeki kırmızıyı, sarıyı, yeşili, maviyi sevdiklerinin ifade edildiği bir ortamda doğmak ve yaşamak muhtemelen kişiyi siyah sever yapacaktır. Zira söz konusu kırsalın feodal kültürü ise, böyle bir yaşantının içerisinde siyahı sevmemek ve siyah haricinde eve başka renk sokmak maddi manevi zarar getirecektir. İnsanlar sırf siyah rengini sevmediği için bir başkasını kahvehanede masalarına oturtmayabilirler; ondan alışveriş yapmayı kesebilirler; onunla ya da onun ailesinden biri ile evlenilmesine izin vermeyebilirler. Siyah sevmeyen kişinin her hareketi kırsalda dedikodu malzemesi olabilir ve gün gelir sırf siyah rengi sevmediği için kırsaldaki yaşam alanını yaşadığı baskılardan dolayı terk etmek zorunda kalabilir. Muhtemelen başka kırsal bölgelerde başka renklerin baskınlığı vardır, ve bir bölgede siyah sevmemek dışlanma sebebi iken, bir başka kırsal bölgede sarı rengini sevmeyenler dışlanabilirler, alay edilebilirler veya fiziki şiddete maruz kalabilirler. Çünkü kırsalın kente kıyasla çok daha az rengi vardır, ve bu renkler kırsaldaki din ile bezenmiş yüzlerce yıllık geleneğin simgesidir.

Kent ise kırsaldan farklı olarak birçok rengin bir arada olduğu, rengârenk, herhangi bir rengin başka bir renge üstünlük kurmadığı, kuramayacağı bir yapıya daha yakındır. Aynı apartmanda birden çok renk bulunabileceği gibi, aynı rengin farklı tonları da kentin dokusunda rahatlıkla görülebilir. Farklı renge duyulan sevgi (farklı bir inanç sistemine olan bağlılık) oturlan apartmandan çıkma ya da çıkarılma sebebi olmadığı gibi gıda alış veriş yaparken, kıyafet alırken, ev alırken, tatil planları yaparken, çocukları okula kaydettirirken hangi rengin sevildiği önemsizdir. Zira kent hayatında herhangi bir renge duyulan bağlılık, yukarıdaki günlük aktivitelerin işleyişinde kırsaldaki gibi etkili değildir. Kırsal aynı rengi sevenleri evlendirirken, kent farklı renkleri birbiri ile karıştırır. O nedenle Sünniler ve Aleviler arasında yapılan evlilikler kırsaldakine oranla kentte daha fazladır (Doğan, 2010, 22 Mart). Çünkü kentte hangi mezhepten olduğu standartlaşan yaşam şekilleri içerisinde kırsaldaki kadar hayatın merkezinde değildir. Kent, ailesinin mezhebine sahip olup, o mezhebin ritüellerinin neler olduğunu bilmeden yaşayan insanları içinde barındırır. Aynı süreç etnik köken farklılıkları için de geçerlidir. Kentte Kürt-Türk evliliklerinin kırsaldakine nazaran daha fazla olmasının sebebi de yine farklı renklerin kendilerine daha fazla yaşam alanı bulmasıdır.

2.2. Mobilizasyon ve Tek Bilgi Kaynaklarının Güç Kaybı

Mobilizasyon sürecinin sekülerleşmeyi hızlandıran ikinci sebebi ise güç odaklarının ya da bilgi kaynaklarının çoklaşarak toplumsal etki düzeylerinin geçmişe nazaran azalmasıdır (Berger, 1967, s. 9). Bireylerin mobil halde olmaları, onları entelektüel anlamda da, ekonomik olarak da, psikolojik olarak da çok farklı bir sürecin parçası haline getirmektedir. Mobilizasyon süreci geçmişten beri güçlü konumda bulunan kişilerin, grupların, inanç ve düşünce kalıplarının etki alanlarından uzaklaşmasına sebep olurken (Salisbury, 1958, s. 198) doğal olarak o grupların gücünü ve prestijini de tehdit etmektedir. O nedenle mobilizasyon sürecine karşı olanların daha çok tutucular olması ya da eski baskın inanç-düşünce gruplarının temsilcileri olması tesadüf değildir. Buradaki "tutucu" kelimesi sadece günlük dildeki "dini anlamda muhafazakârlık" olarak değil herhangi bir konuda değişime kapalı tüm grupları temsilen kullanılmaktadır. Cox (1965), tutucuların tarih boyunca mobilizasyona karşı olmalarını eski Atina'dan örnek vererek gösteriyor. Eski dönem Atinasında gücü elinde tutan tutucu gürub Atina'ya yakın olan Pire'ye liman yapılmasını istemiyordu. Çünkü yabancı diyarlardan gelen egzotik mallara egzotik fikirli yabancı insanların eşlik edecek olması, Atinalıların da yabancı diyarlara giderek orada yeni yaşam şekilleri ile karşılaşacak olması tutucu gürubun iktidarının sorgulanması sonucunu getirebilirdi. Buna benzer şekilde 19. yüzyıl İngilteresinde demiryollarının yapımına karşı çıkanların İngiliz lordları (toprak sahibi) olması da tesadüf değildi. Zira her ne kadar demiryoluna karşı çıkmalarının sebebi olarak "çevre kirliliği"nden bahsetmiş olsalar da esas sorun yeni ulaşım şekli ile kendilerine bağlı olan köylülerin göç edecek olması idi. İngiliz toprak ağaları için bunun iki ağır sonucu olacaktı. Birinci sonuç, köylüler gittikleri ve iletişim halinde oldukları yeni yerleşim birimlerinde toprak sahiplerinin hoşuna gitmeyecek yeni fikirler ya da çalışma şartları ile karşılaşabilirlerdi. Birinci sonuçtan daha ürkütücü olan ikinci sonuç ise, köylüler ilk defa kendi toprak ağalarının ismini dahi duymamış, onun haşmetini, gücünü, hükümdarlığını bilmeyen kişiler ile karşılaşacaklardı. Yani, demiryolu nedeni ile kırsaldaki küçük yerleşim yerleri birbirine bağlandıkça, toprak sahiplerinin dünyevileşmesi de gerçekleşecekti. Köylülerin korku ile biat etmek zorunda oldukları toprak ağaları ve din adamları başka yerleşim yerlerinde umursanmadıkları için kendi köylülerinin gözünde de eski prestijlerine sahip olamayacaklardı (Cox, 1965, s. 65). Yönetmenliğini Atuf Yılmaz'ın yaptığı *Kibar Feyzo* (1978) adlı Türk filmi buna benzer bir dönüşümü anlatır. Filmin başkahramanı *Kibar Feyzo* (Kemal Sunal) her köyden çıkışında köye yeni fikirler ile döner ve filmin sonunda Kibar Feyzo'nun köyün dışında gördüğü hayattan etkilenen köylüler köydeki *Maho Ağa* (Şener Şen)'ya karşı ayaklanırlar. Mobilizasyonun çözülmede ve eski tutucu yapının dağılmasında rol oynadığı bir diğer çarpıcı örnek ise Amerikalı siyahilerin uzun yıllar süren eşitlik mücadelesi idi (Cox, 1965). Siyahların köle ya da tarım işçisi olarak "doğdukları yerlerde ölmeleri"nden sonra endüstrileşme ve kentleşme nedeni ile kırsaldan kentlere taşınmaları, askerlik görevi yapmak için de ülke içinde mobil hale gelmeleri gerekti. Tüm bu mobilizasyon süreci Siyahların kaçınılmaz olarak sivil haklar konusunda bilgilerinin artmasına neden oldu. Tüm dünyada heyecan uyandıran ABD'deki bu özgürlük mücadelesi kentli Siyahların kendi anne ve babaları gibi belli bir kırsal bölgeye hapsolmemaları nedeni ile gerçekleşmişti. ABD'nin Siyahları ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğü, onları otobüslerde Beyazlarla aynı yere oturtmadığı, Beyazlarla aynı tuvaleti kullandırtmadığı, Siyahların eğitim olanaklarını kısıtladığı yerleşik ve tutucu düzeni, ailelerine kıyasla daha mobil halde olan kentli siyahilerin mücadelesi ile yıkıldı. Amerika'daki ırkçı düzene başkaldıran gençlerin ortak özelliklerinin kendi büyükbabalarına kıyasla daha mobil olmaları tesadüf değildi. Mobilizasyon eski iktidar yapısını çözerken, din de bu süreçten doğrudan etkilenmek zorunda kaldı.

2.3. Mobilizasyon ve Kutsal Mekânlardan Uzaklaşma

Mobilizasyonun sekülerleşmeyi hızlandıran üçüncü sebebi insanların dinin kendisini ürettiği kutsal mekânlardan uzaklaşmasıdır. Kırsalda kişilere oldukça yakın olan ve uzun bir süre hem ibadet hem de farklı sosyal sebepler ile gidilmiş kutsal mekânlardan mobilizasyon süreci ile uzaklaşmaktadır. Kırsalda yaşarken ve çalışırken yürüyüş mesafesinde olan kutsal mekânlar (cami, cem evi, türbe, yadır, vb...) kentlerde göreceli olarak bireye daha uzak mesafededirler. Söz konusu ülke eğer Türkiye ve Sünni

mezhebinin inanç şekli ise, camilerin kentlerin her köşesinde yer aldığı ve kutsal mekânlara uzaklaşmadığı haklı olarak ifade edilebilir. Ancak buradaki uzaklıktan kasıt sadece mesafe anlamındaki uzaklık değildir. Aquaviva (1960, s. 212) 'nın ifade ettiği gibi, kentteki yeni iş alanları ve kentin beraberinde getirdiği sosyalleşme imkânları dini faaliyetlerin ve din için ayrılan zamanın azalmasına neden olmakta, kentteki "günün" organizasyonu dinsel yaşam üzerinde bir kısıtlama getirmektedir. Kentteki ağır rekabet koşullarından dolayı ortaya çıkan uzun mesai saatleri, iş sonrası seküler sosyalleşme imkânlarının çeşitlenerek artması ya da sosyalleşemeyecek kadar yorgun olunması, kişilerin iş hayatı haricinde kendilerini geliştirebilmek için seçtikleri kurslarda (spor, müzik, sanat, yoga v.b.) dini içerikli kursların oldukça az olması, çocuk sayısı azalmış olsa da çocuklar ile daha fazla vakit geçirilmesi ve tatil algılayışının değişmesi günlük modern hayatın yavaşça "öbür dünya"dan "bu dünya"ya odaklanmasına neden olmaktadır. Bireyler kırsalda kutsal mekânlara daha fazla vakit ayırabilecek bir yaşam şekline sahipken, kentlerde birçok sebeple beraber mobilizasyon süreci bunu tersine döndürmüştür. Hatta yurt dışına çıkıldığında kutsal mekânlardan tamamen uzaklaşmaktadır. Burada mutlak bir orandan bahsetmiyorum. Amacım vakit namazlarında kentteki ibadethanelerde kimsenin olmadığını ifade etmek de değil. Sadece kentte kırsala oranla kutsal mekânlara daha az gidildiğini vurgulamak istiyorum. Kaldı ki kentli kişinin ibadethanelere daha az gitmesi kentlilerin kırsaldakilere oranla daha inançsız oldukları anlamına da gelmemektedir. Burada ifade edilmesi gereken şey, dindar insanların dahi günlük kent koşuşturmacası içinde ibadethanelere ayırdıkları vaktin azalmasıdır. *Huffington Post* (2013, 2 Ağustos) gazetesi adına YouGov araştırma şirketinin 1000 kişi ile yaptığı "Gün içinde 1 saat daha fazla vaktiniz olsaydı nasıl değerlendirirdiniz?" anketinin sonuçları yukarıda yazılanları destekler niteliktedir. Zira dinsel aktivitelere vakit ayırırım diyenlerin oranı dinlenirim, seks yaparım, spor yaparım, aile ile daha fazla vakit geçiririm, yemek yaparım, ev işi yaparım, televizyon seyredirim, müzik ile uğraşırım, vücut geliştirmeye giderim, ders çalışırım gibi ilk sıralarda yer alan maddeler arasında kendisine yer bulamamış durumdadır. Hatta ankette "dini aktivitelere daha fazla vakit ayırırdım" diyenler ayrı bir başlığı hak edecek kadar çok olmadıkları için yüzdeleri dahi belirtilmemiş.

Buraya kadar, mobilizasyon sürecinin yarattığı sosyal değişimlerin sekülerleşme üzerindeki etkisini inceledik. Mobilizasyon ile beraber sekülerleşme sürecini hızlandıran ve kentleşme ile ortaya çıkan bir diğer dinamiğin ise kırsala kıyasla hemen her konuda "daha fazla alternatifte sahip olma" olduğu belirtilmişti. Şimdi kentleşme ile ortaya çıkan bu sürecin sekülerleşmeye olan etkisini inceleyelim.

3. Alternatiflere Sahip Olmak ve Sekülerleşme

Kentte yaşayanlar aynı gece tiyatroya ya da sinemaya gitmek istediklerinde, karşılarında çok fazla seçenek olacaktır. Hem izlenecek film-oyun sayısı hem de o filmleri-oyunları gösterecek sinema ve tiyatro salonlarının çokluğu kırsalda olmayacaktır. Hatta kırsaldaki kimi insanlar film izlemek için ya kırsaldaki -eğer varsa- tek salona, ya da daha büyük bir yerleşim yerine gitmek zorunda kalacaklardır. Aynı şey okullar, pazarlar, müzeler, restoranlar, barlar, gece kulüpleri, spor merkezleri ve kafeler gibi yerler için de geçerli. Kentte yaşamın üretildiği yerler sadece belli başlı, herkesin başka seçeneği olmadığı içi gitmek zorunda olduğu yerler değildir. Kentler hayatın hemen her alanında farklı iş, arkadaşı, eş ve sosyalleşme imkânı sunarlar. Akrabalar arası evliliklerin kırsalda daha çok olması tesadüf değildir.

Buna paralel olarak farklı dini inanışları ya da inançsızlıkları da ilk defa kentte duyarız. Kentliler kırsalda yaşayanlara nazaran farklı inanç alternatifleri arasında seçim yapma şansına sahiplerdir. Kent hayatının sunduğu bu seçim özgürlüğü yeni bir bilinç oluşmasına neden olur. Kırsalda herkesin sorgusuz sualsiz kabul etmek zorunda olduğu bir inanç, kentli kişi için diğer birçok alternatiften biri haline gelir (Dobbelaere, 1985, s. 382). Kendi Alevi köyünde camiye gitmeyen kişinin (muhtemelen ya gidecek cami olmadığından ya da var olan camiye gitmesi köydeki dini baskından dolayı dışlanmasına neden olacağı için) kentte camiye gitmesinin önünde herhangi bir engel yoktur. Ya da kente göç edene kadar Yehova Şahitleri'ni duymamış birinin, kentteki hızlı ve yaygın iletişim olanakları ile birkaç ay içinde Yehova'nın bir başka şahidi olma ihtimali az değildir. Keza sadece bir inanıştan başka bir inanışa geçmek değil, kenttin sunduğu alternatifler nedeni ile kırsalda pek mümkün olmayacak şekilde dinden tamamen uzaklaşmak da olasıdır.

Bir dinden bir başka dine geçiş yapmanın sekülerleşme ile ilgili olmadığını, zira halen kişinin başka bir dinin etkisi altında olduğu ifade edilebilir. Ancak sekülerleşme dinsizleşmekten bahsetmez. Önemli olan kırsalda sorgulanması mümkün olmayan, doğumdan ölüme kadar kişinin taşıması gereken dini kimliğin kent hayatında başka alternatiflere tercih edilecek kadar softlaşması ve kırsaldaki toplumsal gücünün kırılmasıdır (Bruce, 1998, s. 229). Zira kırsalda din değiştirmek zaman zaman ölümlerle sonuçlanabilecek iken, kent yaşamının sunduğu alternatiflerden birini seçmek, kişilerin toplumsal rolünü (doktor, avukat, tamirci, öğretmen, berber, restoran işletmecisi, banka görevlisi v.b.) aksatmadıktan sonra sorun teşkil etmeyecektir.

Bu sürece paralel olarak, kentleşmenin sekülerleşmeye neden olan üçüncü dinamiğini inceleyebiliriz: Kişiye özel alanların ortaya çıkışı.

4. Özel Alana Sahip Olmak ve Sekülerleşme

Kentleşme bireyler için din ile bezenmiş geleneklerden uzak, komşu baskısının azalmış olduğu özel alanlar yaratır. Bu makalede kullanım şekli ile "özel alan" mesai saatleri dışında kalan zaman dilimlerini kapsamaktadır. Kentli, hayatının önemli bir bölümünü yaşamını idame ettirmek için başka insanlar ile iletişim halinde geçirir. Mesai saatinin bitimine kadar herkes kent hayatının devamı için -birbirinden farklı inanç sistemlerine ve kültürlere sahip olsalar da- aynen birbirinden tamamen farklı işlevleri olan organlar gibi sağlıklı bir organizma için çalışırlar. Mesai saatinden sonra ise kişilerin özel zamanları başlar. Gün içerisinde fatura yatırırken karşılaşılan kişi ile akşam mesai saatinden sonra tekrar bir araya gelinmemektedir. Süpermarkette kasiyerin hayatının detayları öğrenilmeden, para üstü alınarak hızlıca arkada sıra bekleyen diğer müşteriye yer verilmektedir. Boşanma davalarına bakan avukatın mesai saatinden sonra kumarhaneye gidip gitmediğini, ya da oldukça marjinal bir inanç grubunun (Ayaklı Kavanoz Tarikatı gibi) üyesi olup olmadığını bilmek çok mümkün değildir. Dava için görevini başarı ile yerine getireceği var sayılıyor ise özel hayatındaki inancı ve yaptıkları o avukatı tutan kişi için bir anlam ifade etmeyecektir. Zira kent hayatında bireylerin hangi dine inanıp inanmadıkları değil, önemli olan onlara düşen görevleri doğru şekilde yerine getirip getirmediğidir. Bir ateist, dindar bir müşteriye sahip olabilir. Başında Hristiyan birinin olduğu bir evlilik organizasyon şirketi, oldukça dindar -Müslüman- birinin düğününü organize edebilir. Eşcinselliğin lanetlenmiş olduğunu düşünen bir Müslüman ile bir eşcinsel aynı şirkette aynı takımın parçası olabilirler. İnançlı biri deist bir amir altında çalışılabilir ya da kırsalda yerleşim yerine

dahi girmesinin sorun teşkil edeceği farklı bir inanç grubundan kimseye danışmanlık yapabilir. Zira kent hayatının devamı için bireylerin dini inançlarının olup olmaması ya da hangi inanca sahip oldukları önemli bir faktör değildir. Bankaların kredi oranları, ev-araba fiyatları, elektronik eşyaların fiyatları, mesai saati içinde yerine getirilmesi gereken görevler ya da bir restoranda yenecek bir yemeğin ücreti mensup olunan dine göre farklılık arz etmemektedir.

Kırsalda ise yapılan alışverişler ailece iletişim halinde olunan, ismi ile hitap edilen bir gruba kapsar. Peynir “Urfalı Şehmuz Abi”den, karpuz “Yusuf Amca”dan alınmaktadır. Kent hayatında ise ismi ile hitap edilen satıcı sayısı oldukça azalmaktadır. Hatta gün içinde iletişim halinde olunan herhangi bir satıcıya “günaydın-iyi akşamlar-iyi günler” gibi selamlaşma sözcükleri dahi söylenmeden sadece eldeki para uzatılmaktadır. Hâlbuki ekmek alınan dükkanın sahibinin aynı zamanda akraba olması, kırılan camı tamir eden kişinin karşı komşu olması, elektrik tesisatındaki arıza için eve gelen ustanın yan sokakta oturan biri olması ve gün içerisinde bir şekilde hayatı devam ettirebilmek için diyalog halinde olunan insanlar ile akşam çaya gidilecek insanların aynı kişiler olması kırsalın başlıca özelliğidir ve kente özgü değildir. Wirth (1938)'in belirttiği gibi kent yüz yüze iletişimi artırırken ilişkinin düzeyi şahsi olmayan, ayrıntısız, parçalara ayrılmış ve geçici olmaktadır.

"Kimlerdensin" soru kelimesi ile kırsalda sıklıkla karşılaşılmaktadır. Zira kişinin "kimlerden" olduğu bilinince onun güvenilir olup olmadığı, aynı camiaya ait olup olmadığı bilinecek, ona göre de sınırlar belirlenecektir. Kent hayatını yüz binlerce ya da milyonlarca insan oluşturduğu ve çok hızlı bir mobilizasyon söz konusu olduğu için yeni tanışılan birbirlerine "kimlerdensin" sorusunu sormazlar. Hangi mesleğe sahip olunduğu, çalışılan firma, tahsil durumu, hangi semtte oturulduğu, hangi futbol takımının tutulduğu, ilişkiye sahip olup olmadığı "kimlerden" olduğundan daha öncelikli konular haline gelmektedir.

Kent sosyalleşme mekânlarını da özel alan haline getirir. Kırsalda gidilen iş yerleri aynı zamanda sosyalleşme mekânlarıdır. Satıcı-alıcı arasında mekanik olmayan, yer yer ailevi mevzuları da içine alacak bir iletişim vardır. Kent ise günlük ihtiyaçların en hızlı ve ucuz şekilde temin edildiği oldukça mekanik alıcı-satıcı ilişkisine sahiptir. Bunun yanında kırsaldaki kahvehaneler toplu halde sosyalleşme araçları iken (kırsalın kahvehanelerinde tüm müşteriler birbirini tanır), kentin caddelerini dolduran kafeler sadece kafeye beraber geldiği arkadaşı ile sohbet edip kalkan insanların yeridir. 2012 yılında Aksaray Üniversitesi Biyoloji Bölümü araştırma görevlileri alanda çalışmak için yola çıkıp bir köyde mola verdikleri sırada köyün merkezindeki kahvehanedeki herkesin kahvehane dışına çıkarak köye gelen bu yabancıları uzun uzun süzmesi sadece o köy insanına ait bir davranış şekli değildir. Zira kırsalda her yer kamusal alandır ve köye giren çıkan her bir kişinin kim olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Hâlbuki kentte bir kafenin önünde duran bir araç için kimse masasından kalkıp gelenin kim olduğunu anlamaya çalışmayacaktır. Şehirdeki kafelerde oturan bireyler kendi özel alanlarında vakit geçirirler. Örneğin kızı bir gün önce evden kaçmış bir babanın hikâyesi köy kahvehanesinde herkes tarafından bilinir durumda olacak iken, bir gün önce cinayet dahi işlemiş biri kentteki herhangi bir kafeye istediği şekilde -kimse bilmediği için- girip çıkabilecektir. Buna paralel bir örnek olarak, kentte gece yarısı sokağa giren bir arabanın sesi duyulduğunda penceresinden dışarı bakan kişi sayısının çok olmaması beklenmektedir. Zira yan komşunun dahi tanınmadığı bir yaşamda sokağa girip çıkan bir aracın da özel alan için tehlike oluşturmayacağı açıktır.

Kentin bireyler için özel alan yaratmasının bir diğer sebebi de insanları bir araya getiren şeylerin daha çok ortak çıkarlar ve ortak zevkler üzerine kurulu olduğu özgür seçimler olmasıdır. Kırsalda insanların kimle sosyalleşip sosyalleşmeyeceğine, nerede ve ne kadar sosyalleşeceğine gelenekler karar verir. Kent hayatında ise kiminle, nerede ve hangi şekillerde sosyalleşip sosyalleşmeyeceklerine bireyler kendi özgür iradeleri ile karar verirler. Kentlerde yaşayanlar komşuları ile diyalog kurmak istemediklerinde kırsaldaki kadar zorluk yaşamamaktadırlar. Zira, kırsalda sıklıkla yardımına ihtiyaç duyulan komşulara kent hayatında yükselen yaşam standartları nedeni ile kırsaldaki kadar ihtiyaç duyulmamaktadır. Günümüz teknolojsi ile birçok hizmet oldukça hızlı şekilde 7/24 kentliler için ulaşılabilir durumdadır. Bunun yanında bireyler yakın ilişki içinde oldukları kişiler ile kilometrelerce uzakta olsalar dahi yaygın ulaşım ağı ile kısa süre içinde bir araya gelebilmektedirler. Tüm bunlar biraraya geldiğinde, kent yaşamı komşuluk ilişkilerinin de kırsala nazaran daha softlaştığı bir hal almaktadır. Artan olanaklar ile komşulara eskisi kadar ihtiyaç duyulmaması, komşuların yaşamın diğer alanlarındaki müdahalelerinin de ortadan kalkmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Kent, bireylerin misafirlerini, arkadaşlarını, kılık-kıyafetini ve sahip olduğu inancı komşuların karışabileceği alanlar olmaktan çıkarmaktadır. Kırsalda ise herkesin birbirini tanması nedeni ile dedikodunun miktarı, yayılma hızı ve hayata etkisi bireylerin gündelik pratiklerini etkileyebilmektedir. Kırsaldaki bir topluluk üyesinin evine sevgilisini davet etmesi ve geceyi sevgilisi ile geçirmesi yer yer ölümler ile sonuçlanabilecek bir davranış çeşidi iken, kent hayatında eve davet edilen kişiler arada sadece bir metre mesafe olan kapı komşusunun dahi alanına girmemektedir. Kırsal özel hayatın da kamusal olduğu yerler iken kent bireylerin sadece kendilerinden sorumlu oldukları özel alanlar yaratmaktadır. Postacının getirdiği şeyin (sevgili mektubu, mahkeme kararı, icra ihbarı v.b.) az sonra sokağın diğer sofralarında konuşuluyor olması kırsalda muhtemel iken böyle bir şey kent için mümkün değildir. Kentli kişi kendi özeli ile kamusal alan arasındaki farklılığı kentin ona sunduğu yapıdan dolayı koruyabilmektedir.

Kentleşmenin arttığı yerlerde daha fazla özel alana sahip olunmasının bir diğer sebebi ise kent hayatını düzenleyen kuralların daha çok seküler hukuk kuralları olmasıdır. Kentliler eylemlerine hukuk sınırları içerisinde yön verirler. Kırsalda ise bireylerin eylemlerini -aile büyüklerinin de zamanında hayatlarını şekillendirmiş olan- din ile iç içe geçmiş gelenek, örf, adet ve ayıplamalar alır. Bunların yetmediği, ya da bunların aşındırıldığı yerlerde dedikodu devreye girer ve topluluğun geleneklerine uygun davranmayan kişi çeşitli yaptırımlar ile karşı karşıya kalarak tekrar organik yapının içine alınır. Kentleşme, hukuk kuralları ile beraber özel alanı korumakta, kırsalın birey üzerinde din ile bezenmiş gelenekler ile kurduğu hakimiyetini azaltmaktadır (Cox, 1965, ss. 50-59).

5. Sonuç

SEKÜLERLEŞMENİN HIZLANDIRICISI OLARAK KENTLEŞME

Volkan ERTİT

Wilson (1976, ss. 267-268) dinin kırsalda devam eden ama kent hayatında olmayan fonksiyonlarını beş maddede şu şekilde özetliyor:

- Din, kentten farklı olarak kırsalda yaratıcıyı referans göstererek ortaya koyduğu kurallar, tabular, reçeteler ile "topluluk"un⁵ hayatına yön verir.
- Din, kırsalda topluluğun birbirine bağlılığını güçlendiren bir unsurdur. Topluluğun değerlerine, örfüne, adetlerine kutsallık atfederek, topluluğun değerlerinin "objektif" ve tek doğru olduğunu hissettirir. Bu değerlerin kırsalın her köşesindeki karar mekanizmalarında daha etkin olmasını sağlar.
- Din, kırsalda topluluğun amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları yolları meşrulaştırır. Savaşlar, çatışmalar ve hatta kan davaları din ile meşrulaştırılır.
- Din, kırsalda sadece kişisel ilişkilerde değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, ekonomik aktivite, doğa olayları gibi konularda da referans kaynağıdır.
- Din, kırsalda insanların bireysel ya da toplu şekilde kendilerini ifade edecekleri alanlarda da kolaylaştırıcı bir rol üstlenir.

Kentleşme ise bu makalede ifade edildiği gibi mobilizasyonu artırarak, bireyler için daha fazla alternatif sunarak ve özel alan yaratarak dinin -Wilson'un bahsettiği- kırsalda sahip olduğu gücünü kırar. Kent hayatı, bireyin dini faaliyetler için ayırdığı zamanı azaltarak, onun enerjisini "öbür dünya"dan çok "bu dünya" için harcamasına neden olur (Weigert & Thomas, 1970). Kentte kitle iletişim araçları nedeni ile seküler yaşam tarzı geniş kitlelere yayılarak normalleşir. Kentte herhangi bir dini inanç sistemi tek başına kentin tüm bileşenlerini temsil etme gücünden uzaktır. Kentte çoğulculuk ve -zorunlu- hoşgörü yapısal unsurlar haline gelerek eşcinseller gibi dinin reddettiği gruplar bir araya gelip daha görünür olurlar (Harry, 1974). Kentliler dini inançlarından çok seküler (dinden bağımsız) uğraşları ile kendilerini var ederler. Kentte üretim ve tüketim şekilleri, gündelik yaşamın koordinesi, bilgi kaynakları, bilginin yayılma metotları kırsala nazaran dinden daha bağımsız ve doğal olarak daha rasyoneldir. Kentlerde din ile beraber mistik, büyüye ya da astrolojiye dayanan, fiziğin ötesi ile ilgili olduğu iddia edilen "şeyler" de toplumsal gücünü ve prestijini kaybetmektedir. Kentlerde din adamları kırsaldaki gibi hiyerarşik düzenin oldukça saygın ve yüksek mertebesini teşkil edememektedirler. Kentlerde, artan teknolojik olanaklar nedeni dinin referans noktası olduğu alanların sayısı da azalmaktadır (Ertit, 2014).⁶

Ancak ifade edilmeli ki, kentleşmenin sekülerleşmeye neden olması kentlilerin sahip oldukları inançlarını sorgulamaları nedeni ile gerçekleşmemektedir. Aksine, inanç sahibi olmak ile kentli olmak birbirini dışlayan şeyler değildirler. Hatta, önceden ifade edildiği gibi, kentler bazı kimseler için kırsalda gizlemek zorunda oldukları inançlarını rahatça yaşayabildikleri yerler de olabilirler. Ancak kentleşme süreci herhangi bir ruhani öğretinin herkesi temsil edebilme gücünü kırarak "bu dünya" odaklı bir yaşamın yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Din, dinimsi yapılar ve batıl inançlar kentleşme ile kırsalda sahip oldukları güç ve prestiji zamanla kaybetmek zorunda kalırlar.

⁵ Önce Ferdinand Tönnies ardından Wilson (1976) kent ve kırsal arasındaki yaşayış farklılıklarından bahsederken kırsalda yaşayanların "topluluk"un (community) parçası olduklarını, kentleşme sonunda ise "toplum"un (society) parçası haline geldiklerini ifade ediyorlar. Wilson'a göre, modernleşme ile artan şehir hayatının merkezinde topluluk değil, toplum vardır. Wilson toplumu özerk, sürekliliği olan, farklı etnik ve dini gruplar ile, farklı sosyal ve ekonomik statüdeki tabakaların bir arada yaşayabildiği, politik ve kültürel bir sistem olarak tanımlıyor. Yani, kırsaldaki topluluktan farklı olarak kentteki toplumun daha fazla farklı renkleri ve tabakaları içinde barındırdığını ifade ediyor.

⁶ Kuraklık dönemlerinde yağmur duasına çıkan köylüler, yapılan barajlar nedeni ile uzun süreler yağmur yağmasa da yağmur duasına çıkmaya gerek duymazlar. Çocuk sahibi olamayan aileler tüp bebek yönteminin geliştirilmesi ile kutsal mekânlara (cami, türbe, yatır vb.) bebek sahibi olmak için daha az gitmeye başlarlar. Adli olaylarda kişilerin yalan söyleyip söylemedikleri kutsal saydıkları şeyler üzerine yemin etmeleri ile değil, nabız atışlarını ve kanın damardan akma hızını ölçen makineler ile belirlenir.

KAYNAKÇA

- Aquaviva, S. S. (1960). The Psychology of Dechristianisation in the Dynamics of the Industrial Society. *Social Compass* 7(3), 209-225.
- Belkin, L. (2013, 2 Ağustos). *Huffpost Poll: What Would You Do With An Extra Hour Every Day?*. Retrieved August 10, 2013, from http://www.huffingtonpost.com/2013/08/02/extra-hour-a-day_n_3697387.html
- Berger, P. L. (1967). A Sociological View of the Secularization of Theology. *Journal for the Scientific Study of Religion* 6(1), 3-16.
- Bruce, S. (1998). The Charismatic Movement and the Secularization. *Religion* 28(3), 223-232.
- Carroll, T. G. (1984). Secularization and States of Modernity. *World Politics* 36(3), 362-382.
- Cox, H. (1965). *The Secular City*. London: Pelican Books.
- Davis, K. & Casis, A. (1946). Urbanization in Latin America. *The Milbank Memorial Fund Quarterly* 24(2), 186-207.
- Dobbelaere, K. (1985). Secularization Theories and Sociological Paradigms: A Reformulation of the Private-Public Dichotomy and the Problem of Societal Integration. *Sociological Analysis* 46(4), 377-387.
- Doğan, İ. (2010, 22 Mart). Alevi Sünni Evliliklerinde Kentsel Dönüşüm. www.aksiyon.com.tr <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26362-26-alevi-sunni-evliliklerinde-kentsel-donusum.html>
- Ertit, V. (2013). Sekülerleşme Teorisi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 37(3), 207-229.
- Ertit, V. (2014). Sekülerleşme Teorisinde Bilim ve Din İlişisine Farklı Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14(2), 115-130.
- Harry, J. (1974). Urbanization and the Gay Life. *The Journal of Sex Research* 10(3), 238-247.
- Haynes, J. (1997). Religion, Secularisation and Politics: A Postmodern Conspectus. *The World Quarterly* 18(4), 709-728.
- Lechner, F. (1991). The Case against Secularization: A Rebuttal. *Social Forces* 69(4), 1103-1119.
- Salisbury, W. S. (1958). Religion and Secularization. *Social Forces* 36(3), 197-205.
- Tisdale, H. (1942). The Process of Urbanization. *Social Forces* 20(3), 311-316.
- Weigert, A. J. & Thomas, D. L. (1970). Secularization: A Cross-National Study of Catholic Male Adolescents. *Social Forces* 49(1), 28-36.
- Wilson, B. R. (1976). Aspects of Secularization in the West. *Japanese Journal of Religious Studies* 3(4), 259-276.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology* 44(1), 1-24.
- Yılmaz, A. (Yönetmen). (1978). *Kibar Feyzö* [Film]. Türkiye: Arzu Film.

This page intentionally left blank.